O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”
Chirchiq davlat pedagogika
universiteti rektori
G.T. Maxamedov
____
2024-yil “29” 08

O‘ZBEK TILI TARIXI

Bilim sohasi: 100000 – Ta’lim

Ta’lim sohasi: 110000 – Ta’lim

Ta’lim yo‘nalishi: 60110700 – O‘zbek tili va adabiyoti

Chirchiq – 2024

Fan/modul kodi O'TT1704		O'quv yili 2027-2028	Semestr 7	ECTS - Kreditlar 4	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi		Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Tilshunoslik asoslari		60	60	120

2\.

I. Fanning mazmuni.

Fanni o'qitishdan maqsad – O'zbek tili tarixi kursining asosiy mazmuni talabalarda turkiy tillar, jumladan, o'zbek tilining bir necha yuz yillik shakllanish va taraqqiy etish dinamikasini kuzatish davrlar osha yetib kelgan qo'lyozma manbalar ularning mavjud nashrlaridagi ashyoviy manbalarga suyangan holda fonetik-fonologik, morfem-morfologik, leksik-semantik hamda sintaktik sathlarda sodir bo'lgan o'zgarishlar va ularni yuzaga keltirgan lingvistik va ekstralingvistik omillar xususida bilim berish; "Qadimgi turkiy til", "Eski o'zbek tili va yozuvi", "O'zbek tilining tarixiy grammatikasi" va "Adabiy til tarixi"ning vujudga kelishi va rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; Qadimgi turkiy til, eski turkiy til va eski o'zbek adabiy tili davrida yaratilgan yodgorliklar, xususan, VII-X asrlarga oid O'rxun-Enasoy bitiklari, XI-XIV asrlarda yaratilgan eski turkiy til manbalari hamda XV-XIX asrlarga taalluqli eski o'zbek adabiy tili yodgorliklari fonetikasi, morfologiyasi, leksikasi va gap qurilishi haqida bilim berishdan iborat.

II. Nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. O'zbek tili tarixi fanining obyekti, predmeti, maqsad va vazifalari. "Qadimgi turkiy til" fanining mazmuni. Turkiy tillar, o'zbek tilining tarixiy ildizlari, davrlashtirilishi.

2-mavzu. Qadimgi turkiy tilning davrlari. Eramizgacha, eramizning I-V va VI-X asrlardagi ijtimoiy-madaniy hayot. Oltoy tillari oilasi haqida tushuncha. Turkiy tillar tarixida xun davri. Qadimgi turk davrining vujudga kelishi.

3-mavzu. O'zbek tilining shakllanishi va taraqqiy etish dinamikasi, qadimgi turkiy tilning o'zbek tili tarixini o'rganishdagi ahamiyati, qadimgi turkiy til va eski turkiy til tushunchalari. Qadimgi turkiy tilning eng muhim lisoniy va tarixiy xarakteristikasi.

4-mavzu. Turkiy tillar va o'zbek tili. Uning davrlashtirilishi. Qadimgi turkiy til manbalari. Grafika. Fonetika. Singarmonizm.O'rxun-Enasoy, Talas bitiklari, Turfon yodgorliklarining topilishi, Farg'ona va O'rta Osiyo topilmalari. So'g'd, money va suryoniy yozuvidagi manbalar.

5-mavzu. Qadimgi turkiy tilning o'rganilishi tarixi. O'zbekistonda, O'rta Osiyoda, g'arb mamlakatlarida turkologiya markazlarining yuzaga kelishi. O'rxun yozuvi. Epigrafik yozuv. Qadimgi turkiy tilning fonetik qurilishi.

6-mavzu. O'zbek tili tarixini o'rganishda manbalarning o'rni, o'zbek tili va yozuvi tarixi, o'zbek tili fonetik xususiyatlari tarixini o'rganishda "Devonu lug'atit turk" va boshqa lug'at hamda grammatik asarlarning ahamiyati, tilning morfologik va sintaktik xususiyatlari.

7-mavzu. Qadimgi turkiy tilda morfologiya. Mustaqil so'z turkumlari. Qadimgi turkiy tilda morfologiya. Mustaqil so'z turkumlari.

8-mavzu. Qadimgi turkiy tilda yordamchi so'z turkumlari.

9-mavzu. Qadimgi turkiy til sintaksisi.

10-mavzu. XII-XIV asrlar adabiy manbalarining yangi adabiy janrlar hisobiga boyishi. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. Manbalari. Yozuv. Fonetika. Morfologiya. Sintaksis.

11-mavzu. O'zbek adabiy tili tarixi predmeti, adabiy til, «O'zbek adabiy tili tarixi» yozma adabiy til tarixinui o'rganishi.. Adabiy tilning yozma va og'zaki shakllari. Adabiy tilni tarixiy-uslubiy jihatdan o 'rganish. Adabiy til uslublari.

12-mavzu. Alisher Navoiy –o'zbek adabiy tilini mumtozlik darajasiga ko'targan siymo. Alisher Navoiy asarlarining til xususiyatlari. Alisher Navoiv asarlari tilida leksik va grammatik me'yorlar "Muhokamatul-lug'atayn" asarining o'zbek adabiy tili taraqqiyotida tutgan o'rni.

13-mavzu. Alisher Navoiy asarlarida arxaim tushunchasi. "Muhokamatul lug'atayn" qiyosiy tilshunoslik asari sifatida.

14-mavzu. Z.M. Bobur asarlarining til xususiyatlari Muhammad Solih asarlarining til xususiyatlari. XVII-XIX asrlar o'zbek adabiy tili.

15-mavzu.XIX –XX asrlar adabiy tili xususiyatlari. Adabiy tilning XX asrdan keying takomili. Yangi o'zbek adabiy tili. 20-yillar o'zbek adabiy tili, uning grafik, fonetik, morfologik va sintaktik qurilishdagi o'zgarishlar. Bu davrning imlo tizimi, bunda «Chig'atoy gurungi» tashkilotining tashabbuskorligi. 20-30-yillar o 'zbek adabiy tilini o'rganishda Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Elbek, A. Avloniy kabi shoir va yozuvchilar asarlari tilining ahamiyati.

III. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Qadimgi turkiy tilning davrlari. Eramizgacha, eramizning I-V va VI-X asrlardagi ijtimoiy-madaniy hayot. Oltoy tillari oilasi haqida tushuncha. Turkiy tillar tarixida xun davri. Qadimgi turk davrining vujudga kelishi.

2. Qadimgi turkiy yozuvlar. O'rxun yozuvi. So'g'd, money va suryoniy yozuvi va unga tegishli manbalar.

3. Manbalarning tasnifi, til xususiyatlari, Oltin O'rda davlatida til xususiyatlari

4. Bitiktoshlardan matn tanlab tahlil qilish, Bitiktoshlardan birini tanlab toponim va anroponimlarni aniqlash, to'plash. "Devoni lug'atit turk" asari va turkiy tillarni qiyosiy o'rganish metodi. "Qutadg'u bilig" asarnii o'rganish.

5. XII-XIV asrlar adabiy manbalarining yangi adabiy janrlar hisobiga boyishi. XI-XII asrlar adabiy tilida d-lashish va y-lashish hodisalarining parallel qo'llanishi.

6. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Fonetika Eski turkiy til va eski o'zbek tili.

Leksika

7. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Morfologiya. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. morfologiya

8. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. sintaksis. Alisher Navoiy asarlari tili va uslubi, uning davr adabiy muhitiga ta'siri.Boburning tilshunoslikka oid qarashlari.

9. Muhammad Solih asarlari tili. O'zbek tilining tarixiy grammatikasining manbalari: adabiy-badiiy manbalar, qardosh tillar va sheva materiallari, ularda qo'llangan yozuv tizimlari.

10. XVII-XIX asrlar o'zbek adabiy tili. XIX-XX asrlar adabiy tili xususiyatlari.

11. Muqimiy, Furqat, Xorazmiy asarlarining til xususiyatlari.

12. Zavqiy, Avloniy asarlarining tili.

13. Fitratning tilshunoslikka oid qarashlari.

14. Lug'atchilik tarixi haqida. XV-XIX asrlar lug'atchiligi.

15. Adabiy tilning XX asrdan keying takomili. Yangi o'zbek adabiy tili.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'limni baholash – bu talabalarning jamoaviy tartibda va yakka tartibda berilgan amaliy loyihalarni bajarishlari orqali amalga oshiriladi. Bunda har bir talabaga bitta jamoaviy loyiha va ikkita yakka tartibda bajariladigan loyiha beriladi. Talaba berilgan loyihaning maqsad va vazifalarini, mohiyatini tushungan holda qo'yilgan masalani o'rganib, izlanishlar olib boradi. Olingan natijalarni tahlil qilib, hulosalari bilan taqdimotlar tayyorlab himoya qiladi. Ishchi fan dasturida loyihalarning soni, mavzusi, mazmuni bajarish usullari va topshirish muddatlari to'liq ochib beriladi.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Qadimgi turkiy yozuvlar. O'rxun yozuvi. So'g'd, money va suryoniy yozuvi va unga tegishli manbalar.
2. Manbalarning tasnifi, til xususiyatlari,
3. Oltin O'rda davlatida til xususiyatlari
4. Bitiktoshlardan matn tanlab tahlil qilish, Bitiktoshlardan birini tanlab toponim va anroponimlarni aniqlash, to'plash.
5. Devoni lug'atit turk" asari va turkiy tillarni qiyosiy o'rganish metodi.
6. "Qutadg'u bilig" asarnii o'rganish.
7. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Fonetika
8. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Leksika Eski turkiy til va eski o'zbek tili. morfologiya
9. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Morfologiya.
10. Boburning tilshunoslikka oid qarashlari.
11. XI-XII asrlar adabiy tilida d-lashish va y-lashish hodisalarining parallel qo'llanishi.
12. XVII-XIX asrlar o'zbek adabiy tili.
13. XIX –XX asrlar adabiy tili xususiyatlari.Muqimiy, Furqat, Xorazmiy

	asarlarining til xususiyatlari. 14. Fitratning tilshunoslikka oid qarashlari 15. Lug'atchilik tarixi haqida. XV-XIX asrlar lug'atchiligi. Adabiy tilning XX asrdan keying takomili. Yangi o'zbek adabiy tili. 16. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. sintaksis. 17. Alisher Navoiy asarlari tili va uslubi, uning davr adabiy muhitiga ta'siri.. 18. Boburning tilshunoslikka oid qarashlari 19. Eski turkiy til va eski o'zbek tili. Fonetika 20. Muhammad Solih asarlari tili.
3.	**V. Ta'lim natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)** **Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:** •"O'zbek tili tarixi" fani bo'yicha turkiy runik yozuvi bitiktoshlari, qadimgi turk-moniy yozma yodgorliklari, turk-budda diniy-falsafiy asarlari va ularning til xususiyatlari, O'rta Osiyo xalqlari yozuvi tarixi, uyg'ur yozuvi, arab yozuvi va uning joriy qilinishi haqida ***bilimga ega bo'ladi;*** •Til tarixi masalalariga doir metodlarni, kichik matnlarni fonetik, grammatik tahlil qilishni, eski o'zbek yozuvi alifbosi va uning imlo qoidalarini, qo'lyozma matnlarni o'qish va yozishni, ta'rih san'ati asosida mutafakkirlarning tug'ilgan sanalarini aniqlashni biladi va ulardan foydalana olish ***ko'nikmasiga ega bo'ladi;*** •Tarixiy tilshunoslikning nazariy va amaliy masalalarini tahlil qilish, o'zbek tili tarixini davrlashtirish masalasiga munosabat bildirish, eski turkiy adabiy til va uning yodgorliklarini tavsiflash, eski o'zbek adabiy tili va shu tilda bitilgan yozma manbalarni tahlil qilish, o'zbek tilining fonetik, leksik, grammatik taraqqiyotiga doir ma'lumotlarni umumlashtirish, o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, o'zbek adabiy tilining qardosh turkiy tillar bilan munosabatini faktik material asosida yoritish ***malakasiga ega bo'lishi kerak.***
4.	**VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:** • ma'ruzalar; • seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar
5.	**VII. Kreditlarni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar va tushunchalar haqida mustaqil mushohada yuritish, joriy va oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha variantlar asosida yozma topshiriqlarni bajarishi zarur.
6.	**VIII. Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbalari** **Asosiy adabiyotlar:** 1. Rahmonov N. O'zbek tili tarixi. –Toshkent, 2009. 2. Abdurahmonov G'. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. –Toshkent, 2008.

	3. Muxtorov A. O'zbek adabiy tili tarixi. – Toshkent, "O'qituvchi", 1995. **Qo'shimcha adabiyotlar:** 1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi Farmoni ("Xalq so'zi", 2017 yil, 8 feval). 2. Tursunov U., O'rinboyev B., Aliyev A. O'zbek adabiy tili tarixi. - T.: O'qituvchi, 1995. 4. Ashirboyev S., Azimov I. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. - T.:, 2002. 5. Abdurahmanov G'., Rustamov A. Qadimgi turkiy til. T.,1982. **Axborot manbalari** 1. http://www.gov.uz 2. http://www.edu.uz 3. www.pedagog.uz 4. www.cspi.uz 5. www.natlib.uz 6. www.ziyonet.uz
7.	**O'quv dasturi Chirchiq davlat pedagogika universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va universitet kengashining 2024-yil "29" avgust dagi 1 – sonli yig'ilish bayoni qarori bilan tasdiqlangan.**
8.	**Fan/modul uchun mas'ul:** G.T.Komilova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi
9.	**Taqrizchilar:** **O'.R.Saidov** – Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasi mudiri, f.f.b.f.d. (PhD). **Inomjon Azimov** – Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi direktori, filologiya fanlari doktori, dotsent.